Spåren av de små

Arkeologiska perspektiv på barn och barndom

SPÅREN AV DE SMÅ
ARKEOLOGISKA PERSPEKTIV PÅ BARN OCH BARNDOM

Fredrik Fahlander (red)

Stockholm Studies in Archaeology 54

2011

Spåren av de små
Arkeologiska perspektiv på barn och barndom

Red: Fredrik Fahlander

Copyright © 2011 Institutionen för arkeologi och antikens kultur, Stockholms universitet, samt respektive författare

Tryckt av: Universitetsservice, Stockholm, 2011

Institutionen för arkeologi och antikens kultur
Stockholms Universitet
106 91 Stockholm
www.archaeology.su.se

ISSN 0349-4128
ISBN 978-91-978257-6-4

Hjälmbärarnas barn
Gravkontext och aktörer i berättartraditionens tjänst[1]

LOTTA MEJSHOLM

I närheten av de berömda båtgravarna från Vendel finns en imponerande gravhög som av folktraditionen fått namnet ”Vendlas hög”. Enligt traditionen vilade här en drottning eller fröken Vendla, som var av jättesläkt och som gav sitt namn till bygden. Gravhögen visades sig dock efter undersökning innehålla en långt mer sagolik berättelse. I kullen hade nämligen fyra paruppsättningar med ett barn i femårsåldern och en ungdom gravlagts tillsammans, inte helt olikt en förhistorisk illustration av Bröderna Lejonhjärta. För att förstå gravmonumentets och de unga högbornas betydelse för sin samtid måste man låta blicken höjas upp över åsryggen och svepa de små gravfälten på åsen kring Vendels kyrka och båtgravarna intill kyrkogårdsmuren. De unga individerna i Vendlas hög tillhörde den för Upplands vidkommande framstående stormannamiljön i Vendel. De var barn av hjälmbärarnas och båtgravarnas tid.

Målsättning och utgångspunkter

Syftet med föreliggande artikel är att skissera en förklaringsram till ett gravkomplex med unga individer i en stormannamiljö i norra Uppland från yngre järnålder. Eftersom den aktuella gravanläggningen återfinns i en sådan ytterst exklusiv och komplex socialmiljö låter den sig inte förstås utan referenser till samtida traditionspraktiker, såsom dramatiserade begravningsritualer och offer, berättar- och åminnelsetradition och materiella manifestationer av hävd och ursprung. Tolkningsreferenserna till denna ideologiska överbyggnad kräver över lag en betydligt grundligare forskningshistorisk utredning än vad utrymmet här tillåter, varför föreliggande fallstudie får betraktas som en modellframställning, en sondering, som dock förhoppningsvis kan ge upphov till nya problemformuleringar och vidare teorier.

”Barndom” är ett komplext begrepp med kulturellt definierad innebörd. Den enda aspekt av barndomen som kan anses vara universell och allmängiltig är att den är något som alla levande individer genomgår och, om man får leva, lämnar bakom sig. ”Barn” definieras här allmänt som biologiskt icke-vuxna individer, företrädesvis under femton års ålder (jfr t.ex. Hedelin 1997). Begreppet används deskriptivt och synonymt med ”unga individer” som beteckning för en specifik kronologisk och biologisk åldersgrupp. Barndomens sociala innebörder, det sociala utrymme som tillskrivs denna livsfas och hur det påverkar individens livsrum och förmåga att agera är dock helt och fullständigt bundet till kulturella definitioner. Den osteologiska åldern, baserad på individens fysiologiska tillväxt, och den kulturella åldern, det vill säga vad det innebar att vara ung individ i ett visst samhälle under en viss tidsepok, är därmed skilda begreppskategorier som kräver olika källkritiska och metodiska angreppssätt för att kunna förstås.

Spår av livscykelns sociala konnotationer återfinns i olika typer av källor. I det medeltida skriftliga källmaterialet kan till exempel myndighetsåldrar och det skyddsvärde som avspeglas i bötesbeloppet som utgick vid dråp, ligga till grund för en diskussion om hur individens skyldigheter och rättigheter under en viss del av livscykeln har uppfattats av det samtida samhället (jfr t.ex. Mejsholm 2009: 127-132). Den sociala åldern har också påverkat utformningen av enskilda gravkonstruktioner, både i fråga om gravens placering och i det inre arrangemanget, såsom kroppsställning och vilka föremål som använts som gravrekvisita. Vid tolkningar av social ålder utifrån gravkonstruktioner måste dock betydligt fler identitetsaspekter, exempelvis individens sociala bakgrund, kön och familjetillhörighet förväntas ha påverkat arrangemanget. Dessutom finns det all anledning att utgå från att det levande samhället, det vill säga den instans som iscensatte begravningshändelsen, kan ha haft andra och mer kollektivt färgade motiv till arrangemanget, vilket ska behandlas närmare i det följande.

Att barn, eller fysiologiskt icke-vuxna individer, ofta är markant underrepresenterade på förhistoriska gravplatser är ett välkänt fenomen. Detta förhållande har tidigare främst diskuterats utifrån källkritiska aspekter som bevarandeförhållanden och svårigheten att identifiera unga individer i kremerat benmaterial. En omfattande sammanställning av gravmaterial har dock visat att andelen barn från äldre järnålder, trots det dominerande kremeringsgravskicket, är jämförbar med de medeltida kyrkogårdarna, vilka i stort sett kan förväntas motsvara en befolkningssammansättning. Under yngre järnålder är dock denna åldersgrupp kraftigt underrepresenterad, ett mönster som blir

ännu tydligare om man jämför andelen identifierade spädbarn under ett år (Mejsholm 2009: 143-153; jfr också Hedelin 1997).

Slutsatsen man måste dra av detta mönster är att närvaron och frånvaron av barn på gravplatserna är bunden till växlande kulturella idéer om barndomen och begravningens funktion. Det är tydligt att den ålderskategori vi kallar ”barn” endast i mycket begränsad utsträckning har omfattats av de ideologiska motiv som låg till grund för den yngre järnålderns begravningar som vi är vana att identifiera i form av välexponerade gravar i anslutning till gårdsbebyggelsen.

Eftersom den förkristna begravningsideologin bygger på andra grundidéer än den kristna måste vi också utgå från andra motiv vid tolkning av sociala konstruktioner i dessa gravmiljöer. Enligt den kristna doktrinen, som i Skandinavien blir arkeologiskt skönjbar under yngsta vikingatid och på de medeltida kyrkogårdarna, var det var inte bara en rättighet, utan också en skyldighet, att som god kristen låta sig begravas på kyrkogården (Nilsson 1989: 228f, 299). Den förkristna begravningsideologin är i stället centrerad kring odalens idékomplex där ett drivande motiv är manifestationen av gården, ägandet och anseendet genom åberopande av släktskap med den döde som därigenom blir objekt för förfaderskult (Zachrisson 1994). Medan den kristna begravningen i stor utsträckning, eller kanske uteslutande, värnade om den dödes subjektiva nytta genom att med en korrekt begravning säkerställa själens fortsatta välfärd, kan individen i den förkristna begravningssituationen i högre grad karaktäriseras som ett redskap för kollektiva syften (Mejsholm 2009: 42-45). Genom begravningsritualen och ceremonierna och i den kommande existensen som förfader/moder tillskrevs den döde en mycket tydlig roll som företrädare för det levande kollektivets historia och hävd. Det är rimligt att vänta sig att inte alla individer ansågs ha samma förutsättningar att fylla en sådan roll.

Förutom de ovan nämnda referenserna till yngre järnålderns ideologiska praktiker och idéer kräver således tolkningen av en barngrav från yngre järnålder ytterligare ett teoretiskt ställningstagande. Med tanke på den höga barnadödlighet som kan förväntas i ett förhistoriskt samhälle (jfr Welinder 1995) och det låga antalet gravar med icke-vuxna individer på gravfälten från yngre järnålder måste de fåtal gravläggningar som ändå existerar ses som exceptionella undantag från den norm som föreskrev en alternativ, och för oss inte identifierbar, hantering av kvarlevor efter avlidna barn. Jag menar att det är just handlingens exklusivitet och undantagskaraktär som måste vara vägledande vid tolkningen av barngravar från denna period.

Det är av väsentlig vikt att understryka att frånvaron av barn på gårdars och byars gravfält inte på något sätt betyder att ”barn” (i egenskap av människors avkomma och som social kategori) hade en marginaliserad plats i det levda sammanhanget. Det finns tvärtom anledning att utgå från att barndomen som socialt utrymme hade en betydligt mer integrerad funktion i samhällsorganisationen under yngre järnålder än vad som är fallet idag (jfr Mejsholm 2009). Vad det unga barnets levda identitet och aktörskap dock endast undantagsvis tycks ha räckt till för, är de motiv som begravningsideologin representerar. Det är därför högst troligt att de barn som likafullt återfinns på gravfälten har kommit i besittning av en för åldersgruppen ovanlig roll, kanske inom arvsrätten och odalsinstitutionen (för arvsrättens relation till barndomen, se Mejsholm 2009: 111-126). I den följande fallstudien av en synnerligen unik gravkonstruktion från stormannamiljön i Vendel i Uppland, leder dock sökandet efter motivet bakom de sällsamma barnbegravningarna in i den mytiska berättartraditionen.

Barnen i Vendlas hög – bakgrund och beskrivning

Båtgravfältet vid Vendels kyrka i norra Uppland kan nog sägas vara en av Sveriges mest välkända fornlämningar. Båtgravarna och de två kammargravarna undersöktes av Hjalmar Stolpe åren 1881-1893 och dateras i stort till mellan 500-talets mitt och vikingatidens slutskede (Stolpe & Arne 1912, Seiler 2001b: 75). Kulturmiljön kring båtgravarna och relationen till omkringliggande bygder visar att minst tre andra gravfält som förutom båtgravfältet hörde till samma bebyggelseenhet, var i bruk samtidigt. De skilda gravplatserna representerar således inte en kronologisk utan en inre, och troligen socialt definierad, organisation (Seiler 2001a: 88).

Likt de flesta gravfält från yngre järnålder är representationen av barn i gravmaterialet från Vendels socken mycket knapp, förutom i en imposant gravhög sydost om båtgravfältet som i folkmun går under namnet ”Vendlas hög” (RAÄ 8).[2] Högen innehåller ett komplex av stensättningar och gravgömmor och lämningar av nio identifierade individer varav fyra var barn i åldern mellan fyra och sex år, fyra var tonåringar eller unga vuxna och en var en vuxen man. Barnen och ungdomarna hade i alla fall utom två begravts tillsammans två och två i båtar vilka kremerats tillsammans med mycket omfattande uppsättningar föremål och djur.

Vendlas hög, belägen på krönet av en naturlig kulle, är egentligen två högar med gemensam täckande mantel (A1, 16x2,1 m i söder och A2, 8x1,6 m, i norr). Båda högarna har blivit plundrade, dock utan någon allvarligare skada på de underliggande gravgömmorna.

Gravnr., belägenhet	Yttre och inre konstruktion	Individer och ålder	Dateringsgrunder
A10, under stensättn. A1:3	Bengrop runt/under en sten	1. Inf. I (4-6 år)	Arrhenius: förrom. jå. Seiler: 4/500-tal
A1:3, under högen A:1	Flackt stenröse med spridda människo-ben och fynd mellan stenarna	1. Inf. II/juv. (12-15 år)	14^{C}: 360-110 BC Arrhenius: förrom. jå. Seiler: 4/500-tal
A2:1, under högen A:2	Rektang. sten-sättn., spridda ben och fynd mellan stenarna	1. Ad/mat. (21-50 år, man)	Arrhenius: förrom jå Seiler: 800-tal
A1:1, under högen A:1	Röse med rest sten och två kantkedjor. Brandlager	1. Inf. I/II (5-6 år) 2. Juv./ad. (18-24 år)	14^{C}: 650-960 AD Seiler: 600-750 e. Kr. Arrhenius: äldre än A2:2
A2:2 under högen A:2	Toppigt (jordfritt) röse. Brandlager	1. Inf. I/II (5-6 år) 2. Inf. II/juv. (12-16 år)	14^{C}: 650-900 AD Seiler: 550-600 e. Kr. (spel-brickor, rösets konstr.) Arrhenius: 750-800 e. Kr. (frisisk kam), yngre än A1:1
A1:2 i manteln till högen A:1	Brandlager och urnebrandgrop utan överbyggnad	1. Inf. I/II (5-6 år) 2. Juv. (14-21 år)	14^{C}: 650-960 AD Seiler: 800-tal (en av de yngsta gravarna) Arrhenius: 800-tal (den yngsta graven)

Tabell 1. Gravarna i Vendlas hög (RAÄ 8) med något växlande dateringsförslag (Seiler 2001a: 58-72, Arrhenius 2005: 309-314).

Platsen på kullen har också hyst en mindre boplatsliknande anläggning (en stor härd, en byggnad representerad av två stolphål, lerklining, keramik och sädeskorn och två vinkelräta rännor). Birgit Arrhenius summerar dateringen av boplatsaktiviteterna till omkring år 0, då pollendiagram visar att en stor brand härjat området, och tolkar byggnaden, härden och rännorna som spår efter en eventuell kultbyggnad (Arrhenius 2005: 309f). Hon menar vidare att de två oregelbundna stensättningarna, gravarna A1:3 (med den underlig-

gande A10) och A2:1[3] är från förromersk järnålder och att övriga gravar är mer eller mindre samtida. Seiler är av en annan uppfattning och vill med hänvisning till en eventuell sammanblandning av 14^{C}-proverna placera dem i 4/500-talet (se tabell 1).

Figur 1. Planritning över konstruktionerna i Vendlas hög, RAÄ 8 (efter Seiler 2001a: 61).

Med ledning av gravskicket, den stora skillnad som föreligger i fyndsammansättningen och i fråga om dateringsdiskussionen är det motiverat att fortsättningsvis hålla gravarna i Vendlas hög åtskilda i en äldre och en yngre grupp. Den äldre gruppen representeras av gravarna A10, A1:3 (och A2:1 även om denna kommer att lämnas utan avseende här) och den yngre av gravarna A1:2, A1:1 och A2:2.

De första gravläggningarna på platsen var av ett barn mellan fyra och sex års ålder (tillsammans med en hund) och en ungdom i tidiga tonår. Fynden, som jämte de brända benen återfanns spridda mellan stenarna i anläggningen, bestod av keramikskärvor, en järnring och bränd lera. De båda individerna hade gravlagts under samma stenöverbyggnad men tydligtvis i skilda gravgömmor och kanske vid skilda tillfällen. Detta konstaterande gäller oavsett om man följer Seilers eller Arrhenius' dateringssynpunkter. 14^{C}-provet stöder tills vidare Arrhenius' tes att de äldsta gravarna, husbyggnaden och härden ligger nära varandra i tid. I den mån idén om byggnadens eventuella kultfunktion kan anses bärkraftig är denna hypotes ytterst intressant i relation till de gravlagda individernas möjliga aktörskap som ska diskuteras här.

Oavsett om gravplatsen anlagts före eller efter den eventuella kultbyggnaden, och om dessa äldsta gravar hör till äldre järnåldern eller 4/500-talet, är de fortfarande att betrakta som primärgravar och som sådana kan de förväntas vara bärande i bakgrundmotivet till denna komplexa gravkonstruktion. Huruvida den vuxne mannen i A2:1 gravlagts i högens tillkomstskede eller som en av de sista begravningarna kommer här att lämnas utan vidare utredning då han inte är central för resonemanget.

Kullens första högbor var således ett barn och en ungdom. Denna kombination skulle återkomma inte mindre än tre gånger inom loppet av de nästkommande århundradena. Som framgår av tabellen ovan är den kronologiska ordningsföljden mellan den yngre gruppens gravar inte helt klar, det förefaller dock troligt att antikviteter i form av äldre spelbrickor har använts i föremålsuppsättningen i grav A2:2, till vilket jag ska återkomma. I graven fanns också en frisisk kam med en betydligt yngre dateringshorisont än dessa spelpjäser (Arrhenius 2005). Två av gravarna i den yngre gruppen är rösekonstruktioner med underliggande brandlager. Överbyggnaden till A1:1 är ett flackt röse som ursprungligen haft en rest sten i mitten och som senare försetts med dubbel kantkedja, medan A2:2 består av ett toppigt, vällagt stenröse. I brandlagret under röset i A2:2 påträffades en stenkrets i vars mitt två kärl med liknande form men olika storlek hade placerats. Den tredje och yngsta graven bestod av ett brandlager utan annan överbyggnad än högens jordmantel i vilken den också var inbyggd. Högen har således fått sin yttre form i samband med denna sista begravning.

Grav	A1:1	A2:2	A1:2
Obrända djurben	får/get, sik, abborre, gädda, karpfisk, strömming	1 häst, 1 svin, 1 får/get, 2 nöt	
Brända djurben	2 hundar, 1 häst, 2 svin, 1 får, 1 nöt, 1 katt, orre, 1 duvhök, 2 knipor, 1 småskrake, gös, ål, karp	3 hundar, 1 häst, 4 svin, 5 får/get, 1 nöt, 1 katt, 1 duvhök, 1 sparvhök, 1 stenfalk, trana, 7 gäddor, 1 sik, 4 gös, 1 ål, 5 mört, 1 stäm, karp	2 hundar, 1 häst, 2 svin, 1 får/get, 1 nöt, 1 katt, 1 orre, 1 knipa, grågås, lax, karp
Makrofossil		säd, brudbröd, knylhavre, hasselnöt, bolmört, starrväxter, ängsnejlika, vitklöver, trampört, bergsyra, måra, revsmörblomma, gräs, veronika	vete, skalkorn, säd, brudbröd
Övrigt	1 flintavslag, 1 syl, 3 bronsspikar, 1 bronsring, silikatslagg, obest. järnföremål	3 flintavslag, 9 nitar till hästutr., silikatslagg, obest. järnföremål	Tatueringsinstr.?, sköldbeslag, stift (trol. träskrin), 2 flintavslag, 2 broddar, 2 bronsbeslag, 2 bronsspik, 1 bronsbleck, obest. hornförem., silikatslagg
Personlig utr.	2 kammar, 2 skiffer-brynen,	1 kam, 1 skifferbryne, 2 pärlor, ylletextil	3 kammar, 2 skifferbrynen, ringspänne?, knivskaft?, ylletextil
Keramik	1 kärl	2 kärl	2 kärl
Spelpjäs	>21	>57	>13
Bålkonstr.	>48 nitar >8 spikar, bränd lera	>28 nitar, >24 spikar, bränd lera	>41 nitar, >24 spikar, bränd lera

Tabell 2. Gravinventarier från de yngre gravarna i Vendlas hög (Seiler 2001a: 63-69; Arrhenius 2005).

Gravinventariet i de tre yngsta gravarna är mycket likartat. Samtliga begravningsritualer har troligen involverat kremering av de döda i en båt, kropparna i A2:2 har kanske legat på en bädd av starrväxter. Stora uppsättningar djur, fisk och ätliga växter har legat på bålet, liksom ett stort antal föremål. Efter kremeringen har också djur och fisk deponerats i och på bålresterna, åtminstone i A1:1 och A2:2. Ett järnföremål, som efter konservering tolkats som ett tatueringsredskap, återfanns i grav A1:2 och torde vara unikt i sitt slag (Arrhenius 2005).

Ett parvis aktörskap

Arrhenius (2005) har med hänvisning till gravens avskilda läge argumenterat för att individerna i Vendlas hög skulle ha varit utomstående beridna besökare med unga stalldrängar, kanske tidiga missionärer på besök. Eftersom gravarnas föremål i så stor utsträckning ansluter till de samtida gravarna på det närliggande båtgravfältet, och man i området alldeles uppenbart har nyttjat fler gravplatser samtidigt (jfr Seiler 2001a), får det dock betraktas som en svagt underbyggd tes. Vad som skiljer gravarna i Vendlas hög och på båtgravfältet åt är främst den yttre gravformen och begängelsesättet. Likheterna återfinns i gravinventariet, som förutom närvaron av vapen i båtgravarna som är så tydligt frånvarande i Vendlas hög, har framträdande och tydliga beröringspunkter. Båda gravkategorierna innehåller jaktfåglar, högklassiga yllekläder och spelpjäser, vilka samtliga får betraktas som exklusiva och mycket ovanliga gravinventarier. Individerna i Vendlas hög hör otvivelaktligen till båtgravarnas folk och samhällsskikt. Den avskilda placeringen och det från båtgravarna avvikande begängelsesättet och gravformen tyder dock på att det aktörskap och de identiteter som vid upprepade tillfällen manifesterats på kullen vid bäcken är av ett särpräglat slag.

De tolkningar som förutom de ovan anförda framförts angående de begravdas identiteter har främst varit inriktade på att de yngsta individerna varit högättade barn som åtföljts av tjänare (Lindqvist opubl.; Seiler 2001a: 88). Jag är dock mer benägen att utgå från att de båda individerna i paren har varit jämbördiga. Det upprepade begravningsmönstret med en yngre och en äldre individ tyder på att just två aktörer har krävts för aktiveringen av den åminnelseformel som gravarna företräder. Ett argument för att individerna i gravarna representerar ett komplementärt aktörskap är de paruppsättningar som återkommer i gravinventariet och som också ses i gravhögens två toppar. Förhållandet mellan det stora och det lilla kärlet som placerats i stenkretsen med locksten i brandlagret i graven A2:2 och den yngre respektive äldre individen som gravlagts där är påfallande tydligt; kärlen relaterar till de båda individerna

vars aktörskap framstår som likvärdigt samtidigt som skillnaden i ålder har accentuerats i gravkonstruktionen. De äldsta, ursprungliga gravläggningarna i Vendlas hög består dessutom av två separata gravar för två individer med samma åldersförhållande som sedan återkommer i de yngre gravarna. Oavsett hur man ser på dateringen av dessa primärgravar måste således A1:3 och den underliggande A10 betraktas som förebilder för de efterföljande anläggningarna och därmed även som ursprunget till den berättartradition som kan ha kommit att förknippats med kullen, till vilket jag ska återkomma.

De dödas roller – åldersbundna aspekter på en stormannaidentitet

Detta är inte platsen för en mer ingående tolkning av de berömda båtgravarna i Vendel, men en kortare kommentar till de sociala roller som gestaltas där är nödvändig för förståelsen av barn- och ungdomsgravarna i Vendlas hög. Båt- och kammargravarna har tolkats som mansgravar (ett antagande som för närvarande inte kommer att ifrågasättas). Det är tvivelsutan en bygds ledare som i en räcka generationer gravlagts på ett näst intill stereotypt vis i obrända båtar vars rumsliga organisation mest liknar installationer med hästar placerade styrbord om båtens långsida och matdjur samt hundar om babord. De påkostade vapenuppsättningarna som huvudsakligen placerats i aktern i den dödes närhet måste uppfattas som delar av paraduniformer, som uttryck för rollen som ledare för ett beväpnat följe. Mängden ädelmetall och exklusivt ornerade föremål, inte minst i hästutrustningarna, liksom de stora djurbesättningarna, jaktfåglarna och de ovanligt kostbara ylletextilierna, är en uppvisning av välstånd och rikedom och ett aristokratiskt identitetsuttryck. De stora köttgrytorna som nästan formelartat återfinns i båtarnas förstäv och glasbägarna reflekterar en annan roll, nämligen som alliansskapare och kultfunktionär.

De tre yngsta gravarna i Vendlas hög är också schematiskt framställda, åtminstone i fråga om den rekvisita som använts för begravningsritualerna. De döda har troligen legat i båtar på bålet. Här återknyts också till båtgravarnas aristokratiska konnotationer genom överflödet av matdjur och spannmål, i textilierna och i jaktfåglarna. De för båtgravarna karaktäristiska inslagen av ädelmetall, köttgrytorna med tillhörande attiraljer, glasbägarna samt vapenuppsättningarna är dock frånvarande sånär som på ett beslag till en sköld. Även om representativiteten i fråga om bevarade föremål i brandgravar är ett källkritiskt problem, kan man nog utgå från att föremålsbilden hade varit mer lik den i Uppsala högar, med fragmentariska men ändå identifierbara spår av ädelmetall, glas och beslag till vapen etc. om dessa ursprungligen hade funnits på gravbålen.

Av gravinventariet att döma är det, liksom i båtgravarna, närmast manliga könsroller som framträder i Vendlas hög (Seiler 2001a: 65). Således måste man sluta sig till att de manliga vuxenrollerna som ledare för följet och som alliansskapare/kultfunktionär som betonas så tydligt i båtgravarna inte har manifesterats i barn- och ungdomsgravarna. Frånvaron av vapen kan inte i sig ses som en åldersindikation, det finns flera exempel på vikingatida vapengravar med unga individer (jfr t.ex. A-S. Gräslund 1998). Det kan noteras att samtliga tre yngre gravar i Vendlas hög innehåller katt, vilket intressant nog tycks vara ett fenomen med särskild relation till barngravar under yngre järnålder. Inom Vendels socken finns belägg för katt endast i sex gravar, varav fyra är gravkonstruktioner med barn (Seiler 2001b, katalog). Också på det vikingatida gravfältet i Bjurhovda, Västmanland, är relationen mellan unga individer och katt i gravarna tydligt (jfr Welinder 1990: 123f). Innebörden av denna relation torde kräva en mer omfattande utredning varför man för närvarande endast kan formulera hypotesen att kattdjur i kremationsgravar från yngre järnålder relaterar till någon aspekt av barndomen. Denna identitetsaspekt har i så fall också vidkänts i de yngre gravarna i Vendlas hög.

Frånvaron av rekvisita för krigar- och kultledarrollen ska möjligen också delvis förstås i relation till individernas levda identiteter och sociala ålder, men eftersom själva begravningen utgör ett transformationsmoment, där de levda rollerna lämnats för inträdet i en ny som förfader/-moder, måste graven i första hand ses som ett uttryck för de efterlevandes behov och förhållande till dessa multipla kategorier (jfr t.ex. Fahlander 2003: 71-86, 119; Fowler 2004: 7-100). Frågan är därför: vad är det för slags förfaderskonstruktion som har upprätthållits med hjälp av medverkan av två unga aktörer?

Unga förfäder och gamla spelpjäser – uttryck för arkaisering?

De unga individerna i fyra skilda gravgömmor i gravhögen var således tänkta som parvisa uppsättningar förfäder, vars aktörskap lokaliserades till gränstrakten av det område som tillhörde båtgravarnas folk. Med tanke på att man inom den förkristna begravningsideologin tillskrev de gravlagda individerna roller i kollektivets tjänst, som företrädare för de levandes historia och hävd, är det i egenskap av sådana roller som tolkningen av de dödas identiteter bör ta sin utgångspunkt. En annan vägledande aspekt för förståelsen av gravarna är det geografiska läget vid vad som troligen var bygdens gräns. Gravfälten inom det som en gång troligen utgjort en sammanhållen bygd med båtgravfältet och den intilliggande boplatsen i centrum, ligger uppe på den långsträckta åsrygg där numera också kyrkan ligger. Vendlas hög ligger i stället strax utanför åkermarken, med exponerat läge mot Allerbäcken som troligen har varit farbar

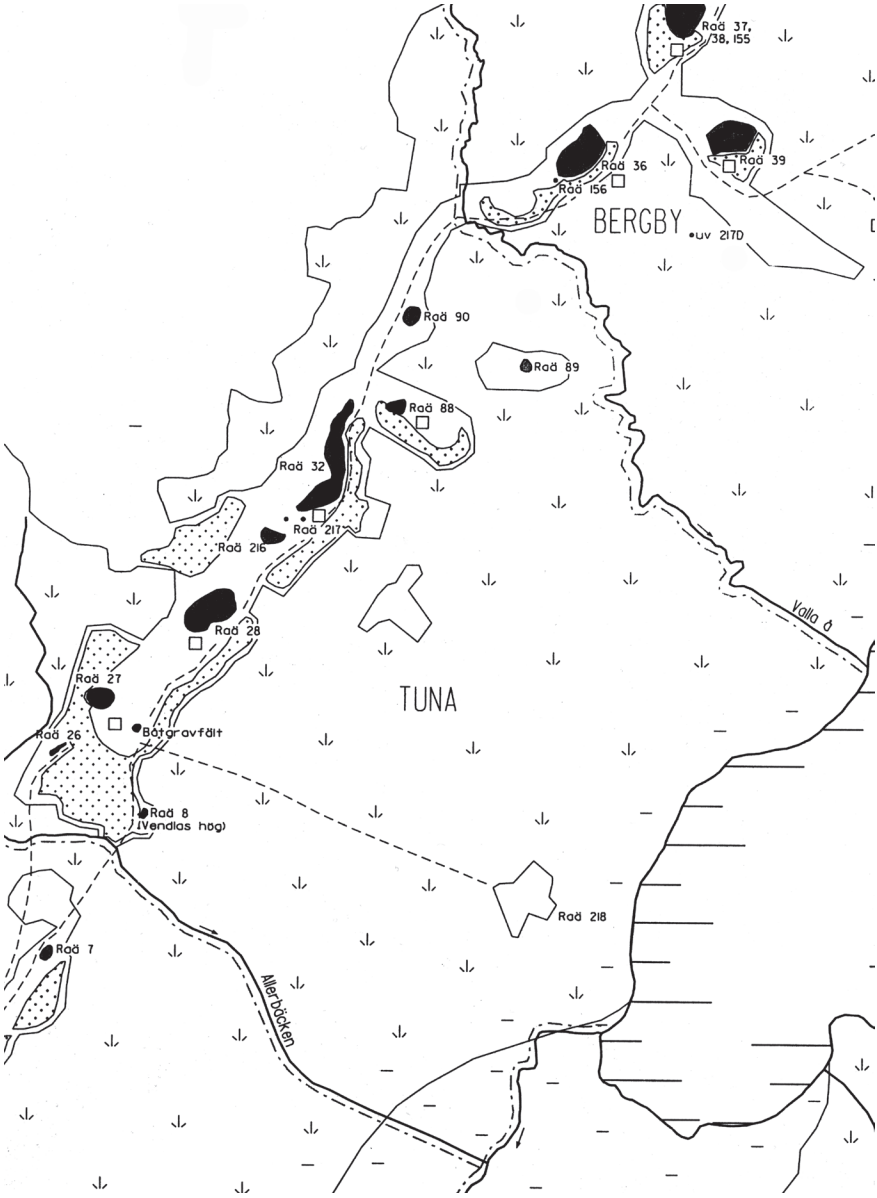

Figur 2. Tuna i Vendel under yngre järnålder (modifierad efter Seiler 2001b).

och som ännu står i förbindelse med den större Vendelån och Vendelsjön. Samtliga båtar på båtgravfältet har fören vänd mot detta lilla vattendrag, som synbarligen var en betydelsefull komponent i det mentala landskapet. I nordost finns en liknande lokal placerad mot Valla å (RAÄ 26, bestående av tre högar daterade till ca 500-600 e. Kr.). Det troligaste är att vattendragen i sig har markerat gränser mellan bygdeenheterna som accentuerats av gravlokalernas exponering (jfr Seiler 2001a: 65f, 84-86).

De tre yngre gravarna innehöll spelbrickor, vars sammansättning med tre distinkta typer visar att det är uppsättningar för spelet *hnefatafl* som är känt bland annat från den medeltida litteraturen (jfr Berglund 1970). Då gravarna i Vendlas hög jämte fyra av båtgravarna och Ottarshögen i Husaby är de enda kända gravarna med spelbrickor inom Vendelbygden (Seiler opubl.) måste dessa förstås i relation till den ytterst exklusiva sociala miljö som de begravda individerna tillhört. Att tolka spelbrickorna i gravmiljöerna i termer av tidsfördriv skulle med andra ord kanske vara en lika grov förenkling som att beskriva hjälmarna från båtgravarna som mössor.

Till skillnad från tärningsspel är *hnefatafl* ett strategispel där kungen (en till utseendet avvikande pjäs) försvaras av en styrka mot dubbelt så många angripare. Uppfattat som en ideologisk metafor torde därmed spelet mycket väl ha kunnat vara ett medel för dåtidens ledare att visa sin strategiska förmåga och kanske till och med mäta sin styrka mot andra, liksom i en envig utan vapen. Med tanke på den sociala miljö som spelet tillhör och inte minst den rumsliga placeringen i båtgravarna, ofta med samma närhet till den döde som hans vapenutrusning eller tydligt exponerad midskepps (jfr Stolpe & Arne 1912), är det rimligt att förstå spelen som representationer för möten mellan dignitärer inom samhällets elit. Hypotesen behöver utvecklas vidare men skulle, om den visar sig fruktbar, göra spelbrickornas konnotationer i gravinstallationerna mer förklarlig. I en båtgrav från Skamby, Östergötland, återfanns spelpjäser av bärnsten på ett sätt som tyder på att dessa varit placerade uppe på gravens överbyggnad, och därmed exponerade för omvärlden även efter gravens förslutande moment (Rundkvist & Williams 2008). Denna gravkontext stöder hypotesen om spelet som en materialiserad definition av någon av samhällselitens konnotationer under yngre järnålder.

Seiler har uppmärksammat att graven A2:2 innehåller en kung och ett antal mindre och större spelpjäser, varav några har samma karaktär som brickorna i båtgravarna XII och XIV. En bricka har två hål på undersidan, en morfologisk detalj som hör till folkvandringstid eller tidig vendeltid (Seiler opubl., 14 med referenser). Det faktum att graven innehåller minst 54 brickor gör det dock troligt att flera speluppsättningar är representerade. En närmare gransk-

ning gör det klart att de mindre brickorna i A2:2 i stället starkt påminner om dem i båtgrav III (daterad till ca 750 e. Kr.). Eftersom en stor andel av båtgravarna är plundrade i äldre tid och kvarvarande spelbrickor företrädesvis återfinns i området nära den döde som vanligen åverkats, är det inte omöjligt att spelpjäser ursprungligen kan ha funnits i fler gravar. Faktum är att i just grav III (vars datering antyder att den kan vara samtida eller obetydligt äldre än A2:2) har allt gravgods i aktern avlägsnats "i gammal tid", så när som på två kvarlämnade spelbrickor av det slag som återfinns i A2:2 (Stolpe & Arne 1912, Pl. XII). Möjligheten att spelbrickorna i Vendlas hög (åtminstone i grav A2:2) är antikviteter hämtade ur båtgravarna som återigen fått spela en roll i en begravningsceremoni, framstår som i hög grad rimlig. Stolpe meddelar också att en bränd benkam återfanns i närheten av de två kvarvarande spelbrickorna i båtgrav XIV. Närvaron av en bränd kam i den obrända graven tolkas som "tillfällig inblandning" (Stolpe & Arne 1912, 58) men skulle också möjligen kunna tala för en återanvändning av det äldre gravinventariet i samband med arrangemanget av en kremering. Kanske har kammen lämnats i utbyte mot föremål som hämtats ur båtgraven. Återanvändning av material från äldre gravar i samband med begravningsritualer under yngre järnålder är väl känt och tolkas i termer av arkaisering, som ett uttryck för en handfast återkoppling till historien (jfr t.ex. Gansum 2004; Steinsland 2002 med ref.; Arwill-Nordbladh 2008). Föreliggande material måste dock studeras mer ingående för att ett antagande om återanvändning ska kunna styrkas. Men även om spelpjäserna som använts vid barn- och ungdomsbegravningarna inte kommer ur båtgravarnas uppsättningar är ändå närvaron av spelpjäser med olika dateringshorisonter att betrakta som ett uttryck för arkaisering och återkoppling till det förgångna. Det framstår som inte bara möjligt, utan till och med troligt, att historien om Vendels tidigare ledare har levandegjorts i begravningsritualerna som konstruerats för de unga aktörerna i Vendlas hög.

Vendlas hög – platsen för ett kultdrama?

De båda keramikkärlen som återfanns inom en stenkrets med locksten, försluten med ett röse i grav A2:2 understryker att de begravda individerna var tänkta att agera i par och omsorgen om att bevara kärlen intakta tyder på en funktion som inte bara involverade de dödas metafysiska tillvaro, där bevarandet av föremålens fysiska tillstånd saknar relevans eftersom kropparna (och därmed individerna) genom destruktionen i bålet förflyttats till en annan dimension (jfr B. Gräslund 1989). Kärlen och de obrända djur- och fiskbenen utgör därmed en kontaktyta mellan de levandes och de dödas domäner, mellan den fysiska och metafysiska tillvaron. Kontinuiteten i de begravdas funktion,

som kommunikatörer och markörer av ägogränsen, har bevarats genom det gränssnitt som etablerades i samband med gravens slutliga försegling och framstår främst som en manifestation riktad mot omgivande bygd och besökare. Begravningsritualens tidigare moment kan däremot snarare tolkas som handlingar vars syfte var att stärka den egna bygdens historicitet och identitet.

Ett för en modern forskare och barn av sin egen tid något beklämmande förhållande är att två individer med parallell dödsålder installerats i gravkullen med en i stort sett identisk scenografi inte mindre än fyra gånger. Det förefaller inte helt sannolikt att ett barn mellan fyra och sex år och en ungdom vid upprepade tillfällen ska ha avlidit samtidigt och därmed på naturlig väg ha kunnat stå till förfogande för återupprepningen av gravmonumentets centrala tema. Med hänsyn tagen till den sociala miljön och till platsens tidigare funktion (som boplats eller kultplats) är det möjligt att dessa fått stå till tjänst som objekt i ett kultdrama eller iscensättande av en berättartradition som i så fall återknyter till de första begravningarna, till individer och händelser som utspelat sig i en för de vikingatida tunaborna avlägsen tid. Relationen mellan den yngre järnålderns metaformättade berättartradition och scenografiskt fulländade gravformer som båt- och kammargravar har på senare tid fäst forskares uppmärksamhet på gravarnas sceniska uttryck, som kan jämföras med skaldekonsten (se t.ex. Andrén 1993: 50). Graven kan i det avseendet beskrivas som en aktiv beståndsdel i ett begravningsdrama vilket torde gälla även om scenografin, som i detta fall, slutligen kremeras i sin helhet.

Det faktum att ålderskombinationen barn/ungdom återkommer med så stor precision och de tre yngre gravarnas likartade utrustning tyder på att ett fast och välartikulerat motiv ligger till grund för begravningarna i Vendlas hög. Bevarandet av en sådan formel har tvivelsutan skett inom ramen för den muntliga berättartraditionen. Det framstår således som om minnet av de första två begravningarna av ett barn och en ungdom har legat till grund för en repetitiv berättelse som med tiden har tagit sig alltmer stiliserad form. I samband med de yngre begravningarna har berättelsens grundtema rekonstruerats och återaktiverats, möjligen i form av ett kultdrama som i ett avslutande moment medförde döden för de två huvudpersonerna.

Även om tanken är obekväm för en nutida läsare (och även så för skribenten) är en förklaringsmodell som innefattar kultisk dramatisering och rituellt dödande inte orimlig med tanke på de roller som gestaltas i båtgravarna. En av ledarrollerna framträder i gravarnas utrustning med stora matgrytor och tillhörande attiraljer för utdelande av mat, troligen i samband med offermåltider. Det är således härskarens roll som kultledare som framhävs i gravens disposition. Rollen som den officiella kultens officiant innebar ett övergri-

pande ansvar, inte bara för den egna familjen och hushållet, vilket också på ett tydligt sätt gestaltas i den västnordiska litteraturen (jfr Sundqvist 2000). Även om Ynglingasagans Aun, som offrade sina söner till Oden för att själv få fortsätta leva, saknar all historicitet är den ideologi och mentalitet som sagan återspeglar representativ för yngre järnålderns härskarelit och för de medel de hade att förfoga över för att uppfylla sitt ansvar. Härskarelitens dödande av söner i kristider är ett återkommande litterärt tema i de äldsta skandinaviska textkällorna med relevans för Mälardalsområdet. Som alla motiv som behandlar rituellt dödande av människor får dessa belägg dock användas varsamt och med ingående källkritik, då de ofta bär spår av kristen polemik. Olof Sundquist som ingående har analyserat samtliga skriftliga belägg menar att även om de specifika episoderna inte ska ses som autentiska kan berättelserna mycket väl ha baserats på en förhistorisk offerpraktik (Sundquist 2000: 222-238).

Mälardalens vikingatid bär också arkeologiska spår av en politisk centraliseringsprocess som resulterade i en koncentration av makt till härskareliten i Gamla Uppsala (Norr 1998: 111-151). Det samhälle som de yngre gravarna i Vendlas hög representerar måste också ha berörts av denna dynamik. Hypotetiskt sett kan således extraordinära manifestationer av ursprung och legitimitet i den form som skisserats ovan vara ett relevant uttryck för att den maktposition som stormannaeliten i Vendel tidigare besuttit upplevdes som alltmer ifrågasatt.

De äldsta gravarna i Vendlas hög är också de äldsta kända gravarna i trakten (Seiler 2001a) och skulle därmed kunna representera etableringen på platsen. I egenskap av så kallade *founders graves* (Seiler 2001a: 90; jfr Steuer 1989, 109f) och om minnet av de begravda individerna har bevarats i den muntliga traditionen kan denna berättelse motsvara en ursprungsmyt, en berättelse om familjens och släktens härstamning och vägen till den välgång som båtgravarnas folk fått uppleva. Gravarnas sammansatta uttryck antyder att dramatiseringen återknöt såväl till teman från bygdens ursprungsberättelse, genom lokaliseringen till boplatsen/kultplatsen och de äldre gravarna vars individsammansättning återgivits, som till det idéhistoriska arvet från de i tid mer närliggande förfäderna i båtgravarna. Eventuellt har man till och med försett sig med äkta rekvisita i form av spelpjäser hämtade ur de senares gravar. Om man utgår från att barnen och ungdomarna dött på naturlig väg, även om det faktiskt framstår som mindre sannolikt, påverkas tolkningen endast i fråga om dramatiseringens form, som då snarare kan liknas vid ett stilleben. Lokaliseringen till den äldsta kända gravkonstruktionen i området, anknytningen till förfäderna i båtgravarna och den schematiska upprepningen tyder på att begravningsritualerna har gestaltat en tradition om ursprung, historia och hävden av ägogränsen i dramatiserad form.

En livskraftig åminnelsetradition

Mycket längre än så kan man kanske inte komma på arkeologisk väg när det gäller innebörden av den berättelse som motiverade begravningsaktiviteten på kullen vid Allerbäcken. Vad som däremot framgår med all önskvärd tydlighet är att gravläggningarna åtföljdes av en livskraftig åminnelsetradition. Under 800-talet förefaller nämligen gravkullens funktion i de levandes värld bli allt tydligare manifesterad, trots att den faktiska begravningsaktiviteten upphör. Efter den sista dubbelbegravningen förses det södra röset med två kraftiga kantkedjor, av vilken den yttre delvis överlagrar denna sista begravning. Det sista barnet och ungdomen som begravs i Vendlas hög placeras just i en markerad öppning i den yttre kantkedjan. De är således lokaliserade till anläggningens entré. Gravmonumentet bestod nu av primärgraven (A1:3) i mitten flankerad av två rösen (A1:1 och A2:2), en flack, i princip osynlig stensättning med ytligt deponerade rester av en vuxen man (A2:1) och två kraftfulla kantkedjor som kringgärdar det södra röset vars resta sten vetter mot söder och öppningen i den yttre kantkedjan. Det är tydligt att kullens södra del, som också är den brantaste och som är riktad mot Allerbäcken, har uppfattats som en ingång i anläggningen. Det är därför kanske inte så överraskande att en ovanlig pilformad stensträng har placerats så att den pekar in mot kantkedjans öppning och den resta stenen i det södra röset. Då denna stenrad återfanns nära dagens markyta har den troligen legat ytligt uppe på den mantel av lera och grus som gravanläggningen slutligen förses med. Det är ju naturligtvis möjligt att den pilformade stensträngen är av yngre datum, dess riktning mot den då osynliga kantkedjans öppning och den resta stenen i stensättningens mitt talar dock starkt för att dessa monument var kända för dem som byggde stensträngen. Kanske är det så att Vendlas hög har fungerat som markör för hela stormannasläktens historia. Till skillnad från båtgravarna har ju detta monument kommit att vara fortsatt väl synligt, och trots att de inre konstruktionerna har dolts för omvärlden har tydligtvis vägen in i anläggningens centrum varit fortsatt synlig ovan jord.

Kullens naturliga former har bearbetats så att dess yttre, i likhet med Gamla Uppsala högar, framstår som mer imposant än den är. Högen har formats till två pucklar så att intryck ges av två sammanhållna högar. Intressant nog återspeglar också högarnas dimensioner de parvis begravda individernas åldersförhållande. Den södra högen är nära nog dubbelt så stor som den norra. Detta borde kunna uppfattas så som att platsen har bibehållit en tydligt artikulerad tradition som innefattar två följeslagare, en yngre och en äldre, och dessas tänkta funktion hinsides.

Legender, berättelser och traditioner förknippade med gravkullen har inte överlevt till våra dagar. Berättelsen om ”fröken/drottning Vendla”, som enligt folktraditionen ansågs ligga i högen, är dokumenterad först på 1800-talet och handlar om en fredlig jättinna som gömt en skatt under kyrkogårdens södra stiglucka och gett sitt namn till bygden (Seiler 2001a 56 med referenser). Det enda som möjligen skulle kunna överensstämma med den sena berättartraditionen är väl högbornas drag av fredlighet (och kanske de skatter som finns/fanns att hitta under kyrkogårdsmuren i form av båtgravarnas innehåll). Tydligt är dock att man efter det första gravmonumentets tillkomst inte mindre än tre gånger, och med nästan kuslig precision, har upprepat gravscenografin och åldersförhållandet mellan de två individer som begravdes då, för att slutligen på 800-talet översätta kullens betydelsekärna till arkitektonisk och monumental form. Detta sker samtidigt som man överger den faktiska begravningstraditionen vilken, får man förmoda, då helt ersätts av berättartraditionen. Det är dock högst troligt att platsen långt efter tillkomsten av den förslutande högmanteln har haft en fortsatt aktiv funktion i närboende människors liv. Den ytligt belägna stensträngen har ju alltjämt visat vägen in till gravkullens centrum och de berättelser som scenografin där en gång representerade.

Det begravda barnet som agent i minneslandskapet

Gravmonumentet som kommit att kallas Vendlas hög har visat sig vara en plats för återupprepade manifestationer av Vendels härskarelit och en långlivad åminnelse av dess ursprung. Kanske är det den politiska utvecklingen i området som genererar de långt drivna dramatiska formuleringarna med metaforisk eller faktisk anknytning till de mytiska sonoffer som också möter oss i de skriftliga källorna. Tidshorisonten och platsens tydliga uttryck för en bibehållen åminnelse skulle kunna tyda på det. Om de första gravläggningarna i kullen ska uppfattas som *founders graves* är det möjligt att en lokal ursprungsmyt där två unga följeslagare har spelat en central roll har existerat. Berättelsen om dessa båda, som på något sätt också relateras till uppkomsten av vendelhärskarnas framgång, tycks i så fall ha haft en verklighetsbakgrund. Det hör till ovanligheten att unga individer tillskrivs så bärande roller som förfäder; den yngre järnålderns förfaderskult tycks annars vanligen ha krävt mer livserfarenhet av sina aktörer. Kanske är det någon specifik händelse i samband med etableringen på åsen vid Allerbäcken som har skapat förutsättningar för en lokal historieskrivning.

Det över allt framträdande temat i den här arkeologiska berättelsen är det faktum att barn, helt oavsett om ovanstående tolkning i alla delar är korrekt eller ej, mycket väl har kunnat fungera som funktionärer i symbolstarka och

kollektivistiska manifestationer. De fåtal gånger unga individer återfinns bland andra förfäder på yngre järnålderns gravplatser är det sannolikt av särskilda skäl och i kraft av mycket specifika sociala roller.

Fotnoter

1. Författaren vill rikta ett tack till Berit Wallenbergs stiftelse vars generösa bidrag har möjliggjort detta arbete.
2. Samtliga uppgifter om gravhögens konstruktion, inventarier och osteologiska bestämningar är, då inget annat anges, hämtade ur den opublicerade grävrapporten av Anton Seiler, Arkeologiska Forskningslaboratoriet, Stockholms Universitet.
3. Grav A2:1 är i Arrhenius text felaktigt återgiven som A2:2.

Referenser

Opublicerade

Lindqvist, Christian. Bilaga 2. Osteologisk analys av människo-, däggdjurs- och fågelben från RAÄ 8 (Vendlas hög), Vendel, Vendels sn., Uppland. I: *Vendlas hög. Arkeologisk undersökning. RAÄ 8, Vendel, Vendels sn, Uppland* [opublicerad rapport]. Seiler, Anton (red.). Arkeologiska forskningslaboratoriet, Stockholms Universitet. pp64-85.

Seiler, Anton. *Vendlas hög. Arkeologisk undersökning. RAÄ 8, Vendel, Vendels sn, Uppland* [opublicerad rapport]. Arkeologiska forskningslaboratoriet, Stockholms Universitet.

Publicerade

Andrén, Anders. 1993. Doors to other worlds. Scandinavian death rituals in Gotlandic perspectives. *Journal of European Archaeology I.* pp33-56.

Arrhenius, Birgit. 2005. Three riders coming to Vendel. I: *Fra funn til samfunn. Jernalderstudier tilegnet Bergljot Solberg på 70-årsdagen.* Bergsvik, Andreas, K. & Engevik, Asbjørn, jr. (red.). UBAS, nordisk, 1. Bergen: Arkeologisk institutt, Universitet i Bergen. pp307-317.

Arwill-Nordbladh, Elisabeth. 2008. Aska och Rök – om minne och materiell kultur i nordisk vikingatid. I: *Arkeologi och identitet. The Nordic TAG Conference.* Petterson, Bodil & Skoglund, Peter (red.). Acta archaeologica Lundensia. Series altera in 8o. Lund: Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds Universitet. pp169-188.

Berglund, Lars. 1970. Hnefatafl – en gåta? *Saga och sed.* Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok, pp80-92

Fahlander, Fredrik. 2003. *The materiality of Serial Practice. A microarchaeology of burial.* GOTARC, series B, 23. Göteborg: Göteborgs Universitet.

Fowler, Chris. 2004. *The Archaeology of Personhood. An anthropological approach.* London: Routledge.

Gansum, Terje. 2004. *Hauger som konstruksjoner – arkeologiske forventninger gjennom 200 år.* GOTARC series B. Göteborg: Göteborgs Universitet.

Gräslund, Anne-Sofie. 1998. A Princely Child in Birka, I: *Studien zur Archäologie des Ostseeraumes. Von der Eisenzeit zum Mittelalter. Festschrift für Michael Müller-Wille.* Wesse, Anke. (red.). Neumünster: Wachholtz. pp281-289.

Gräslund, Bo. 1989. *Forntida själstro i arkeologisk belysning.* Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens årsbok. Stockholm. pp60-67.

Hedelin, Helena. 1997. Barngravar – speglingar av en verklighet?, I: *Bronsålder och äldre järnålder i Stockholms län. Två seminarier vid Stockholms läns museum.* Stockholm: Stockholms länsmuseum, pp79-85.

Mejsholm, Lotta. 2009. *Gränsland. Konstruktion av begravningsritual och tidig barndom vid tiden för kristnandet i Skandinavien.* OPIA 44. Uppsala: Uppsala Universitet.

Nilsson, Bertil. 1989. *De sepulturis. Gravrätten i Corpus Iuris Canonici och medeltida nordisk lagstiftning.* Kyrkovetenskapliga studier 44. Uppsala: Uppsala Universitet.

Norr, Svante. 1998. *To Rede and to Rown. Exressions of early Scandinavian kingship in written sources*. OPIA 17. Uppsala: Uppsala Universitet.

Rundkvist, Martin & Williams, Howard. 2008. A Viking Boat Grave with Amber Gaming Pieces Excavated at Skamby, Östergötland, Sweden. *Medieval Archaeology, 52.* pp69-102

Seiler, Anton. 2001a. *I skuggan av båtgravarna. Landskap och samhälle i Vendels sociken under yngre järnålder D.1 Text och figurer.* Thesis and Papers in Archaeology B:7. Stockholm: Stockholms Universitet.

Seiler, Anton. 2001b. *I skuggan av båtgravarna. Landskap och samhälle i Vendels sociken under yngre järnålder D.2 Appendix.* Thesis and Papers in Archaeology B:7. Stockholm: Stockholms Universitet.

Steinsland, Gro. 2002. Herskermaktens ritualer. *Plats och praxis – Studier av nordisk förkristen ritual.* Jennbert, Kristina, Andrén, Anders & Raudvere, Catharina (red.). Vägar till Midgård 2. Lund: Nordic Academic Press. pp.87-104.

Steuer, Heiko. 1989. Archaeology and History: Proposals on the social structure of the merovingian kingdom. I: *The birth of Europe: Archaeology and social development in the first millennium AD.* Randsborg, Klavs. (red.). Analecta Romana Instituti Danici, Supplementum XVI. Rom: L'Erma di Bretschneider. pp100-122.

Stolpe, Hjalmar & Arne, Ture, J. 1912. *Graffältet vid Vendel.* Stockholm: Kungl. Vitterhets och historie och antikvitets akademien.

Sundqvist, Olof. 2000. *Freyr's offspring. Rulers and religion in ancient Svea society.* Uppsala: Uppsala Universitet.

Welinder, Stig. 1990. *Människor i Västeråstrakten för 1000 år sedan.* Västerås: Västerås kulturnämnds skriftserie, 22.

– 1995. Barnens demografi. I: *Arkeologi om barn.* OPIA 10. Johansen Barbro & Welinder, Stig (red.) Uppsala: Uppsala Universitet. pp13-18

Zachrisson, Torun. 1994. The Odal and its manifestation in the Landscape. *Current Swedish Archaeology, 2,* pp219-239.